

המלוכה והנבואה בישראל

פתיחה

ר' יהודה הלוי הצביע בספרו "הכוזרי"¹ על תופעה מיוחדת של הנבואה בישראל. בשעה שגם אצל יתר העמים קמו נביאים, כגון: בלעם ועוד², הנה עם ישראל כולו, על נשיו וילדיו, הגיע בראשית תולדותיו לדרגה של נבואה: במעמד הר סיני זכו כולם לגילוי שכינה, תופעה ששום עם לא זכה לה מעולם. מסתבר, שגילוי שכינה זה השפיע השפעה מכרעת על כל תולדותיו של העם ובייחוד על דמותו הרוחנית-הדתית. אני מבקש להצביע בזה על תופעה אחרת של הנבואה בישראל, הקשורה אולי לראשונה והמיוחדת רק לו והיא – הופעת נביאים בפעילות רבה ומגוונת בכל ימי המלכים, ולרוב נגזים, תופעה שהשפיעה רבות על אופייה המיוחד של המלוכה בישראל. כדי להוכיח זאת עלי להקדים כמה דברים, כגון: קדמותה של הנבואה, היותה גורם ראשוני ביצירת העם ובכיבוש הארץ, קושי המעבר ממשטר הנביאים והשופטים למשטר המלכים ועוד.

קדימת הנבואה למלוכה

קדמה הנבואה למלוכה בישראל קדימה של זמן וקדימה של ערך ומעלה. קדימה של זמן כיצד? אבות האומה, אברהם יצחק ויעקב, נביאים היו; אם כי לא נביאים "שליחים"³. על אברהם אבינו מעידה התורה עצמה, בתקריט שהייתה בינו לבין אבימלך בגין שרה אמנו, לאמור: "כי נביא הוא ויתפלל בעדך"⁴. יצחק ויעקב נמנים ע"י רש"י בין ארבעים ושמונה הנביאים, שקמו להם לישראל⁵. "שבעים נפש, שבהם ירדו אבותינו למצרים"⁶, אמנם היו שם "לגוי גדול עצום ורב"⁷; אך נעשו לעם ה' רק עם הוצאתם הנסית מעבדות מצרים וע"י מעמד הר סיני וקבלת התורה⁸; וכל זה אירע להם באמצעות הנביאים השליחים, ששלח אליהם ה' כנאמר במיכה⁹: "ואשלח לפניך את אהרן משה ומרים" וכן נאמר בהושע¹⁰: "ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר"¹¹.

1. מאמר ראשון, סעיף צה (במהדורת אבן שמואל עמי לא-לב).
2. ראה "הנבואה הקדומה בישראל" לבנימין אופנהיימר, פרק א'.
3. על מושג זה ידובר עוד להלן.
4. בראשית כ', ז.
5. ראה מסכת מגילה י"ד, ע"א.
6. על פי דברים י', כב.
7. שם כ"ו, ה – כל ההדגשות שבמאמר הן של כוטי"א.
8. ראה מאמרי "ולקחתי אתכם לי לעם" שבספרי "בשבילי מקרא וחז"ל" מעמ' 71 ואילך.
9. מיכה ו', ד.
10. הושע י"ב, יד.
11. לשון "שליחות" נאמרה גם במ"ר בשמות ג', יב, טו ובשמו"א י"ב, יח ועוד.

גם יהושע, שהכניס את בניי לארץ וכבשה לפנייהם כיבוש כללי, **נביא היה** ונמנה בין 48 הנביאים¹². גם השופטים, שקמו אחר יהושע ואחר "הזקנים" והמשיכו בכיבוש הארץ ובייחוד בהצלת בניי מיד אויביהם הפנימיים, שנשארו בארץ, ומיד שכניהם שמסביב – כולם **"נשלחו"** עייי ה' כלשון שמואל הנביא¹³. וברובם נאמר, שהייתה עליהם רוח ה'י¹⁴ ובלשון דומה לזו. על כל פנים, "השופטת" דבורה והשופט האחרון שמואל, נביאים מובהקים היו כעדות המקרא עליהם: "ודבורה אשה נביאה"¹⁵; "וידע כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא לה"¹⁶.

יוצא אפוא, שכל התקופה, שמיציאת מצרים ועד למשיחת שאול למלך הראשון, תקופה **שנמשכה למעלה מארבע מאות שנה**¹⁷ – בכולה הייתה הנהגת העם בידי "השופטים", הם "המושעיים" הכריסמטיים (כגון: אהוד, דבורה וגדעון), שהקים ה' לעם בשעות צרה, משגברה יד איזה אויב, אם מבפנים, כיבין וסיסרא, ואם מבחוץ, כעמון ומואב, מדין ופלשתים, ששעבדו את בניי.

ההנהגה שהייתה ביד ה' באמצעות שליחיו נקראת גם **מלכות שמים**. כינוי זה להנהגה באותה תקופה, מלבד שהוא מהותי לה, הוא מקבל את אישורו מהתבטאויותיהם של שניים מהשופטים, גדעון ושמואל. כש"איש ישראל" באו בהצעה לגדעון לאמור: "משול בנו גם אתה, גם בנך" וגוי, השיב להם גדעון קצרות: "לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם ה' ימשל בכם"¹⁸. ושמואל אמר לעם בנאום הפרידה והתוכחה (על שבקשו דווקא מלך בשר ודם)¹⁹ – "וה' אלקיכם מלכם"²⁰.

על אירועי אותה תקופה ארוכה מסופר בתורה, החל מספר שמות, בספרי יהושע ושופטים ובפרקים הראשונים של שמואל א'.

קדימת הנבואה למלוכה במעלה – כיצד?

התורה שניתנה לישראל משמלים ועליה נכרתה ברית נצח בין ה' לבנים, זו ניתנה עייי משה רבנו, שנקרא בפי הרמב"ם, ובצדק²¹, "אדון כל הנביאים הראשונים והאחרונים", תורה זו שיש בה תרייג מצוות המסדירות וקובעות את דפוסי ההתנהגות של החברה היהודית, של הפרטים כפרטים ושל הציבור ככלל על כל מוסדותיו ובכל תחומי החיים – תורה זו מקדישה לעניין המלך והמלוכה פרשה אחת קטנה, שאין בה אלא **שבעה פסוקים**

12. ראה הערה 5.

13. ראה שמו"א י"ב, יא.

14. בעתניאל – "ותהי עליו רוח ה'י" (שופ' ג', ו); בגדעון – "ורוח ה' לבשה את גדעון" (שם ו', לד) ביפתח – "ותהי על יפתח רוח ה'י" (שם י"א, כט); בשמשון – "ותחל רוח ה' לפעמו"י" (שם י"ג, כה) "ותצלח עליו רוח ה'י" (שם י"ד, ו); יט; ט"ו, יד).

15. שם ד', ד.

16. שמו"א ג', כ-כט.

17. החשבון פשוט: במל"א ו', א נאמר שבית ה' נבנה "בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים" והיה זה בראשית מלכות שלמה. נכה מזה כ-60 שנה, 40 שנות מלכות דוד וכ-20 שנות מלכות שאול, נשארות אפוא מעט למעלה מ-400 שנה. (המספר המדוייק של שנות מלכות שאול לא כתוב וראה "דעת מקרא" לשמו"א י"ג, א).

18. שופטים ח', כב-כג.

19. שמו"א כל פרק י"ב.

20. שם שם, יב.

21. ראה "אגרת תימן" לרמב"ם, מהדורת הרב יצחק שילת, הדפסה שנייה תשי"ן, עמ' קית.

בלבד²² ולא עוד אלא שעניין מינוי המלך, שבתחילת הפרשה, חלוקים בו התנאים אם מצווה הוא או רשות²³. ונראים הדברים כפשרה שמפשר אברבנאל בין שתי הדעות הנ"ל באומר²⁴: "לפי זה תהיה המצוה הזאת תלויה בדבר הרשות, כאומר: כאשר תרצה לעשות (היינו: למנות מלך) עם היותו בלתי רצוי, אל תעשה כי אם בזה האופן", כלומר: עם ההגבלות שהתורה מגבילה את מינוי המלך בהמשך הפרשה, כגון: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי.. רק לא ירבה לו סוסים.. ולא ירבה לו נשים..." ועוד²⁵ (וראה עוד להלן).

אברבנאל מוכיח את דעתו זו מתוך הדמיון שהוא מוצא בין פרשת המלך לפרשת "אשת יפת תואר" האומרת: "כי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' בידך ושבת שבין וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה והבאתה אל תוך ביתך" וגו'²⁶. ואומר אברבנאל: "שאין המצוה שיחשוק בה ולא שיקחנה, אבל הוא דבר הרשות ומפועל היצר הרע²⁷ והמצוה היא יוהבאתה אל תוך ביתך" וגו'²⁸.

לענין ד, דומה לשון הפתיחה של פ' המלך יותר ללשון הפתיחה של הפרשה הדנה ב"היתר בשר תאוה"²⁹. שם נאמר: "כי ירחיב ה' אלקיך" את גבולך.. ואמרת אכלה בשר.. בכל אֶת נפשך תאכל בשר..." ובפתיחת פ' המלך נאמר³⁰: "כי תבוא אל הארץ.. ואמרת אשימה עלי מלך... שום תשים עליך מלך..." מדמיון זה ניתן ללמוד, כי כשם שבשר תאוה, אין חולק על כך שאינו מצוה כי אם רשות; כך מינוי מלך, לפי הפשט³⁰, הנו רשות בלבד, וכדעת רבי נהוראי בגמרא (סנהדרין כ', ע"ב).

על כל פנים, בין שמינוי מלך הוא רשות בלבד, כר' נהוראי, ובין שהיא מצוה התלויה בדבר הרשות, כדברי אברבנאל – הרי זה נראה כויתור שויתרה התורה מראש ליצרי העם העתיד לדרוש מלך בשר ודם: "ככל הגוים אשר סביבותיו"³¹; כשם שהתירה התורה אשת יפת תואר "כנגד יצר הרע". וזוהי בעצם משמעותם של דברי ר' נהוראי שם: "לא נאמרה פרשה זו (היינו: פ' המלך שבתורה, כפירושו המדויק של רש"י³²) אלא כנגד תרעומתן, שנאמר: "ואמרת אשימה עלי מלך" וגו'.

22. דברים י"ז, יז-כ. יציאת מלכים כלולה גם בברכות ה' (מעין נבואה) לשניים מן האבות: לאברהם אבינו "וברכתי אותה (את שרה) וגם נתתי לך ממנה בן וברכתי והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו" (ברא י"ז, טז) וליעקב אבינו – "גוי וקהל גוים יהיו ממך ומלכים מחלציק יצאוי" (שם ל"ה, יא); וכן נאמר בסוף תפילת חנה (שמו"א ב', ז) – "יהי ידיו אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו".

23. ראה בבלי סנהדרין כ', ע"ב.

24. בפירושו לשמו"א ח', ו.

25. דברים י"ז, טו-כ.

26. שם כ"א, י-ב.

27. זהו מה שאומר רש"י במקום, בעקבות חז"ל, "לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר" (וראה מה שכתבתי למשמעותו של מאמר זה ב"שמעתינו", גליון 92, עמ' 93 וכן בספרי "בשבילי מקרא ורש"י", עמ' 335- ואילך).

28. השווה לכל העניין את מאמרה של פרופ' נ' ליבוביץ ב"עיונים בספר דברים" מעמ' 170 ואילך, וכן את מאמרי "יחסו של שמואל הנביא למלוכה ויחסו לשאול", שנתפרסם תחילה ב"בשדה חמ"ד", תשמ"ח, חו' ה-ו ואח"כ בספרי הנ"ל מעמ' 53 ואילך.

29. דברים י"ב, כ-כח.

30. שם י"ז, יז-טו.

30. א. וכך מפרשים רס"ג, א"ע וספורנו.

31. דברים י"ז, יז.

32. כפי שהוכחתי במאמרי "פשטנותו הגאווית של רש"י בפירושו לסוגיית המלך בסנהדרין" שבספרי "בשבילי מקרא ורש"י" מעמ' 204 ואילך.

דמות המלך ותפקידיו לפי פרשת המלך שבתורה

ובכל זאת ביקשה התורה להטביע את חותמה על דמותו של המלך שיתמנה בישראל ועל טיב תפקידיו, שיהיו שונים בתכלית ונעלים לאין ערוך, מאלה שציינו בדרך כלל את מלכי הגוים שמסביבם. וזאת עשתה התורה בשלוש דרכים הבאות:

1. בהגדרת התנאים, שבהם מותר לעם לבקש מלך.
2. בהגבלות שהיא מגבילה אותו.
3. בתפקידים הנעלים שהיא מייעדת לו.

והרי פירוט הדרכים:

1. **הגדרת התנאים:** בתחילת פרשת המלך³³ נאמר כך: "כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך" וגו'. מכאן, שהרשות בידי העם לדרוש להם מלך היא רק **אחר ירושה ושיבה**, היינו: רק אחר כיבוש הארץ וחלוקתה. ואין זה בכלל תפקידו של המלך "לצאת לפני העם ולנהל מלחמות". אברבנאל רואה זאת, ובצדק, כאמצעי מונע לבלתי ייעשה המלך רודן, אף לא יראה עצמו כאלוה. כמלכי הגוים בימי קדם.

2. **ההגבלות:** בהגבלות שהתורה מגבילה את המלך כלולות, כאמור לעיל, מצוות הלא תעשה שבפרשה³⁴ — "שלא ירבה לו לא סוסים ולא נשים ולא כסף וזהב".

3. **התפקידים:** התורה מייעדת למלך מספר תפקידים כנאמר בסוף אותה פרשה³⁵: "והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת"³⁶ על ספר... והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את אלקיו... לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל". לפי פסי אלה מטילה התורה על המלך בעיקר תפקיד רוחני, דתי ומוסרי: עליו לשמש לכל העם דוגמה חיה ומחנכת בשלושה דברים: בדבקות בתורה ובמצוות, דביקות ביראת ה' ודביקות במידת הענווה.

זוהי, כמובן, **דמות אידאלית** של מלך בישראל, שרק מעטים מאוד ממלכי יהודה הצדיקים, כחזקיהו ויאשיהו, היו קרובים להגשמתה במציאות. בדומה לה היא נמצאת רק בחזוניתיהם של הנביאים הקלאסיים, שבהם תארו את המלך המשיח לעתיד לבוא³⁷.

ממלכות שמים למלכות בשר ודם

על רקע כפול זה של ממלכות שמים ממושכת, מחד, ושל דמות שמימית נאצלת של מלך בשר ודם שבתורה, מאידך, ייקל להבין את **ההתנגדות העזה**, שעוררה דרישת בניי משמואל הנביא, לעת זקנתו, לשים עליהם מלך³⁸. כן יובנו המשברים הרבים והקשים שימי ממלכותו של המלך הראשון, שאול, היו רצופים בהם³⁹.

33. דברים י"ז, ד.

34. שם שם, טז-יז.

35. שם שם, יח-כ.

36. למשמעות "משנה התורה" ראה רש"י למקום ע"פ סנהדרין כ"א, ע"ב והערת הרב עדין שטיינלץ שם ד"ה וספר תורה ברועו.

37. כגון: ישעי' ט', ה-ו; י"א, א-י; זכריה ט', ט ועוד.

38. שמו"א, ח'.

39. שם, בייחוד י"ג, טו-טז ומשם עד סוף שמו"א.

על שני נושאים אלה – המעבר ממשטר של מלכות שמים למלכות של בשר ודם והמשברים שהיו כרוכים בו בין הנביאים למלכים – על אלה נכתבו פרשנויות רבות ע"י ראשונים ואחרונים וכן ספרות עצומה בעברית ובלועזית⁴⁰. ברם, לענייננו במאמר זה, כפי שהוסבר בפתיחה, די עם נציין, שגם אם שמואל הנביא נאלץ בדבר ה' ועל כרחו, להמליך את המלך הראשון בישראל – הוא לא ויתר על עמדתו כלפיו. עמדתו מתמצית בשלושת העקרונות הבאים:

1. דרישה מהמלך שהיחסים בינו לבין ה' יהיו מושתתים על ציות גמור ומוחלט לדבר ה', כפי שזה מתבטא במצוות התורה ובפי שליחו – הנביאים;
 2. אם יסטה המלך סטייה כלשהי מדבר ה', על הנביא להוכיחו, ואם יש צורך – אף לאיים עליו בעונש מתאים;
 3. אם היטיב המלך את דרכו, מוטב. ולא – יש לנביא סמכות מלאה להדיח את המלך ולבחור אחר במקומו.
- שמואל הנביא הפעיל כלפי שאל את כל שלושת העקרונות הללו⁴¹. תלמידיו ותלמידי תלמידיו הנביאים פעלו כנגד המלכים שבימיהם לפי שני העקרונות הראשונים. רק אחד ומיוחד שבהם, אלישע, פעל גם לפי העיקרון השלישי, כפי שנראה להלן.

פעילות הנביאים ומעמדם בתקופת המלוכה

אנו מוצאים שבכל תקופת המלוכה, שנמשכה כארבע מאות וחמישים שנה⁴², קמו נביאים, שפעלו בימי המלכים פעילות מגוונת. רובם הוכיחו על מעשיהם הרעים, הן מבחינה דתית והן מבחינה מוסרית. יש שהמליכו מלכים ויש שהדיחו מלכים, או שסייעו בהדחתם. יש שיעצו למלכים מה שיעצו בעניינים מדיניים וכשסירבו לשמוע בעצתם, איימו עליהם בתוצאות, שאכן נתקיימו, כפי שידגם להלן.

תקופת המלוכה כולה מתחלקת למעשה לשלוש בנות תקופות, שלשם הנוחות נקרא להם עידנים, ואלה הם: א) עידן המלכות המאוחדת: ימי שאל, דוד ושלמה; ב) עידן מלכות ישראל; ג) עידן מלכות יהודה⁴³.

פעילות הנביאים בעידן המלכות המאוחדת

שאל, המלך הראשון בישראל, נמשח ע"י הנביא שמואל, כהיענות לדרישת העם ובייחוד להסכמת ה'; אך בניגוד גמור לדעתו ולרצונו של הנביא, כאמור לעיל. ועם כל זאת יצויין – לשבחו של שמואל – שמשנתחיל שאל לקיים את דבר ה', "טיפל" בו שמואל הנביא ביושר ובכנות: הדריכו בתפקיד החדש והקשה והושיט לו כל עזרה. אף התייחס אליו בכבוד ובחיבה לא בלתי-גלוים⁴⁴. אולם, כשלא עמד שאל במבחן הראשון, בגלגל,

40. ראה ערך "נבואה" באנה"מ, כרך ה' בייחוד עמ' 698-716 והביבליוגרפיה שבסופה עמ' 736.

41. ראה שמו"א ח', ז-ט"ז, יג.

42. ידוע שיש הבדלים בין שנות המלוכה של המלכים, לפי מקורות המקרא ו"סדר עולם", מזה, לבין מדע ההיסטוריה, מאידך; אך אכמ"ל, אף אין צורך בזה לענייננו.

43. אמנם זמנו של עידן ב' חופף לגמרי את זמנו של עידן ג', או כלול בתוכו; ובכל זאת כל אחד מהוה יחידה לעצמה, כפי שנראה להלן.

44. ראה שמו"א פ"א ט"ו-י"ג.

כשלא חיכה לבוא שמואל עד **סוף היום השביעי**, הוכיחו הנביא, אף "בישרי" לו ש"ממלכתו לא תקום. בקש ה' לו איש כלבבו ויצוהו ה' לנגיד על עמו"⁴⁵. ברם, גזר דינו הסופי של שאול המלך לא נגזר אלא "כאשר לא שמע בקול ה' ולא עשה חרון אפו בעמלק"⁴⁶; ואז הודיעו שמואל: "קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך"⁴⁷. שמואל "התאבל על שאול", אך לא הוסיף עוד לראותו בחייו, אלא אחר מותו⁴⁸, כאשר העלה שאול את רוחו עיני בעלת אוב⁴⁹; ואז חזר לפניו על התוכחה שהוכיחו בחייו.

גם דוד המלך נמשח עיני **שמואל הנביא**⁵⁰. אלא שמשיחה זו הייתה "דהיורה" בלבד ולא "דהפקטו" (וספק אם דוד עצמו ידע את מטרתה⁵¹). כי למעשה לא עלה דוד על כסא המלוכה אלא אחר נפילתם של שאול ובניו במלחמתם האחרונה בפלשתים⁵². וכשבאו אנשי יהודה ומשחו את דוד למלך בחברון, "על בית יהודה" בלבד משחוהו⁵³ ושם הוא מלך על יהודה "שבע שנים וששה חדשים"⁵⁴.

דוד לא זכה לטיפול ולהדרכה אינטנסיביים עיני שמואל הנביא כשאול בשעתו. מסופר רק על פגישה אחת שהייתה ביניהם, כשנאלץ דוד להימלט מביתו, מפני שליחי שאול, שנשלחו להמיתו⁵⁵; אז ברח אל שמואל "הרמתה" וישב אתו "בניו"⁵⁶. לעומת זאת פעלו בימי דוד ובקרבנו שני נביאים אחרים, גד החוזה ונתן הנביא, שהיו כנראה מתלמידי שמואל⁵⁷.

גד החוזה הנקרא גם "נביא" (כלהלך) מופיע בתולדות דוד פעמיים: לראשונה, כשישב, בעת מנוסתו מפני שאול, במצודה שבמצפה מואב — אז בא אליו גד הנביא ואמר לו שלא ישב במצודה, אלא יחזור לארץ יהודה⁵⁸; ופעם שנייה, כשחרה אף ה' בדוד על אשר ציווה את יואב "למנות את ישראל ואת יהודה", שלא לצורך — אז שלח ה' את גד לאמור לדוד, שיבחר באחד משלושת הענשים, שהוא "נוטל עליו": שבע שנות רעב, נוסו לפני צריו, או "היות שלושת ימים דבר בארצו" וגו'. והוא שגם אמר לו לבסוף ש"יקים מזבח בגורן ארונה היבוס" ותעצר המגפה. ועשה כן דוד⁵⁹.

נתן הנביא היה מעורב בחיי דוד יותר מגד. ולפי המסופר במקורות — לפחות שלוש פעמים. כשביקש דוד לבנות בית לה' התייעץ עם נתן⁶⁰. כשחטא דוד בבת שבע ובאוריה

45. שם י"ג, א-יד.
46. על פי כ"ח, יח, שם.
47. שם ט"ו, כח.
48. שם שם, לה.
49. ראה שם כ"ח. בסיפור זה קיימות כידוע בעיות רבות. ראה כולן במפרשים וב"דעת מקרא" עליו — הפירוש ובייחוד ה"סיכום" המקיף.
50. שם ט"ז, א-ג.
51. ראה "דעת מקרא" ל-ט"ז, יא הערה 23.
52. שמו"א ל"א.
53. שמו"ב ב', ד.
54. שם שם, יא.
55. שמו"א י"ט, ח-יח.
56. לפי רד"ק ואחרים היה זה בית מדרש לנביאים, שהקים שם שמואל לתלמידיו.
57. ושלושתם, שמואל הרואה, נתן הנביא וגד החוזה — הם הם שכתבו, לפי דה"א, כ"ט, כט-ל, את "דברי דוד המלך הראשונים והאחרונים".
58. שמו"א כ"ב, ד-ה.
59. ראה שמו"ב כל פרק כ"ד ולפי דהיי"ב ג', א זה הר המוריה, שעליו בנה שלמה את בית המקדש.
60. ראה שמו"ב ז' ובמקבילה דהיי"א י"א.

החתני, הוכיחו נתן קשות, בשליחות ה', אף ניבא לו את כל הרעה שתבוא על ביתו בשל חטאותיו. וכשקרבו ימי דוד למות "ואדניהו התנשא לאמור אני אמלך", התערב נתן והציל את המלוכה בשביל שלמה, בנה של בת שבע, כפי שהבטיחה להם בשבועה⁶¹.
 התערבות אחרונה זו של נתן הנביא בחיי דוד היא בעצם גם ההתערבות היחידה המפורשת של נביא בחיי שלמה המלך. אם כי מה שכתוב בספר מלכים אחר תיאור חטאות שלמה "לעת זקנתו"⁶², ש"ה' אמר אל שלמה" וגו'⁶³ – לפי בעל "סדר עולם", נאמרו לו דברים אלה ע"י אחיה השילוני; וכן סוברים רד"ק ובעל "דעת מקרא" על המקום⁶⁴.

פעילות הנביאים בימי ירבעם בן נבט מיסד ממלכת ישראל

מכל מקום, כשירבעם בן נבט מרד בשלמה, לפי המסופר שם⁶⁵, אחיה השילוני הוא הוא שעודדו במרידתו, אף חיזק את ידיו לייסד ממלכה נפרדת, שתקיף עשרה משבטי ישראל, היא ממלכת ישראל, או ממלכת אפרים, שנתקיימה למעלה ממאתיים שנים. וליתר תוקף, אף עשה לו, אחיה לירבעם, מעשה סמלי, כשפגשו מחוץ לירושלים בבריחתו מפני שלמה⁶⁶. באותה פגישה אף הבטיח לו לאמור: "אם תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי... ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד"⁶⁷.
 ברם, ידוע, שירבעם לא רק שלא הלך בדרכי ה', אלא שגם "חטא והחטיא את הרבים". חטאיו ידועים ומפורטים במלי"א י"ב, כה-לג ואין צורך לפרטם כאן. המעניין הוא שאחיה הנביא הוא הוא שגם הוכיחו קשות על חטאותיו באמצעות אשתו, שבה לדרוש בו על בנה החולה; אף ניבא לו ולביתו סוף רע ומר⁶⁸.
 תוכחה קשה הוכיחו גם "איש אלקים" עלום שם⁷⁰, שבא מיהודה לבית אל במיוחד לשם זה, כשירבעם "עמד להקטיר על המזבח", שבנה ליד אחד מעגלי הזהב שעשה. נביא זה אף עשה כמה אותות ומופתים כדי לחזק את תוכחתו ואת החזות הקשה שחזה לירבעם ולמעשיו⁷¹.

61. ראה מלי"א א'. בעל ספר דהיי השמיט מספרו את כל הסיפור הזה.
62. שם י"א, א-יג.
63. שם שם, יא-יג.
64. סמך לכך יש אולי במה שכתוב בדהיי"ב ט', כט: "ושאר דברי שלמה הראשונים והאחרונים הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדו החוזה על ירבעם בן נבט".
65. מלי"א י"א, כו-כח, מ.
66. שם שם, כט-לו.
67. שם שם, לח.
68. זהו ביטוי החוזר כמה פעמים במלכים, ביחס לירבעם, כגון: י"ד, טז; ט"ו, ל ועוד.
69. מלי"א י"ד, א-טז.
70. ולפי חז"ל היה זה עדו=יעדו החוזה הנזכר בהערה 64 (ראה תוספתא סנהדרין י"ד, טו).
71. ראה הכל במלי"א י"ג, א-ג.

פעולות הנביאים בימי יתר מלכי ישראל

אחר "בית ירבעם", שזכה להקים שני מלכים – הוא ובנו נדב (שאחר שתי שנות מלכות נהרג הוא וכל בית ירבעם בקשר שקשר עליו בעשא⁷²) – מלכו בישראל עוד שבעה עשר מלכים מארבעה בתים והם: בית בעשא – 2, בית עמרי – 4, בית יהוא – 5, בית מנחם בן גדי – 2 ועוד ארבע בודדים; ויחד עם ירבעם ובנו – הרי שבכל ימי ממלכת ישראל מלכו **תשעה עשר מלכים**. שמות כולם, דרך התמלכותם ודרך מותם הלא הם כתובים בספר מלכים⁷³, בשילוב או בסירוג של מלכי יהודה, שמשלו בימיהם⁷⁴. בכלם, בלי יוצא מן הכלל, נאמר ש"עשו הרע בעיני ה' והלכו בדרך ירבעם ובחטאתו אשר החטיא את ישראל"⁷⁵. יש שהכתוב מוסיף על הנוסחה הקבועה הזאת "וירע מכל אשר לפניו", שנאמר בעמרי⁷⁶, מבלי לפרט במה; ויש שהכתוב כן מפרט, כגון באחאב, שבו נאמר: "ויעש אחאב הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו. ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידונים וילך ויעבוד את הבעל וישתחו לו" וגו'⁷⁷.

יש להניח שבימי כל תשעה עשר המלכים פעלו נביאים בישראל ופעולתם העיקרית הייתה להוכיח את המלכים על מעשיהם הרעים ולנבא להם את סופם הרע וסוף ביתם. שמות שמונה מן הנביאים הללו ודבריהם, פורטו בספר מלכים באותם הפרקים המספרים על המלכים⁷⁸ ואלה שמותם: אחיה השילוני, איש האלוקים מיהודה⁷⁹, יהוא בן חנני, אליהו, נביא אלמוני⁸⁰, מיכיהו בן ימלא, אלישע ויונה בן אמיתי. נביא תשיעי בשם עודד, שפעל בימי פקח בן רמליהו, נזכר בדבה"ב כ"ח, ט. ונביא עשירי, והוא עמוס, לפי המסופר בספרו⁸¹, פעל בימי ירבעם בן יואש ונגדו באומרו בשם ה' "וקמתי על בית ירבעם בחרב"⁸¹. אל עשרת הנביאים יש לצרף את שלושת הנביאים – והם: הושע, ישעיהו ומיכה – שלדעת חז"ל⁸² ניבאו בפרק אחד עם עמוס. גם לפי הכתובות שבראשי ספריהם וגם לפי תוכן נבואותיהם ניבאו בארבעים-חמישים השנים האחרונות לממלכת ישראל. יוצא אפוא ששלושה עשר נביאים ניבאו בימי אותם תשעה עשר המלכים. ואם נקח בחשבון, שכמה מן הנביאים ניבאו גם בימי האב ובנו, כגון: יהוא בן חנני, שניבא בימי בעשא ואֵלָה בנו⁸³; ואליהו שניבא ופעל רבות בימי אחאב⁸⁴ וגם בימי אחזיהו בנו⁸⁵; עולה על כולם אלישע

72. שם ט"ז, כה-לא.
 73. מלי"א ט"ז, לג-מלי"ב י"ז, ו.
 74. ועל אלה ידובר להלן.
 75. זה נאמר על בעשא (מלי"א ט"ז, לד), בדומה לזה כתוב בזמרי (שם ט"ז, יט) ובעמרי (שם שם, כה-כו) וכן בכלם.
 76. שם שם, כה.
 77. שם שם, ל-לג.
 78. ראה הערה 73.
 79. לשמו – הערה 70.
 80. נביא זה מופיע באלמוניותו במלחמות אחאב בבן הדד, מלך ארם, שלוש פעמים: (1) מלי"א כ', יג-יד; (2) שם שם, כח (בשם "איש האלוקים"); (3) שם שם, לה-מב. תחילה, בפסוק יג, הוא נקרא "אחד מבני הנביאים", אח"כ, בפס' לח, מא הוא נקרא נביא ולפי רשיי בעקבות חז"ל, הוא מיכהו בן ימלא, שעליו יסופר בפרק כ"ב.
 81. ראה עמוס ז', ז-ז על התקרית שהייתה בינו לבין אמציה, כהן בית אל; בייחוד פס' ט, יז.
 82. מסכת פסחים פ"ז, ע"א.
 83. ראה מלי"א ט"ז, א ורשיי ל-ט"ז, ז.
 84. מלי"א י"ז, א ופרק י"ח כולו.
 85. מלי"ב א'.

הנביא, שהאריך ימים⁸⁶ ופעל בימי ארבעה מלכים: בימי יהורם בן אחאב⁸⁷ ובימי יואב בן יהואחז לבית יהוא⁸⁸; את יהוא משח למלך אחד מתלמידיו בשליחותו⁸⁹ ועל ידו גם ציזה עליו להכות את בית אחאב⁹⁰; ואם כך, הוכחה אפוא הנחת, הנ"ל, שבימי כל תשעה עשר המלכים, שמלכו בממלכת ישראל, פעלו נביאים בלי כל הפסקה.

רובם ככולם הוכיחו את המלכים, כאמור לעיל, על שהלכו בחטאות ירבעם, שהם במהותם חטאים דתיים. ברם, יש מהם שהוכיחו גם על עוונות מוסריים. בספר מלכים מסופרים שני מקרים כאלה. אליהו הנביא הוכיח את אחאב, כשירד לרשת את כרם נבות במלים בוטות מאוד – "הרצחת וגם ירשת?!"⁹¹. ואלישע הנביא מנע את מלך ישראל מלהכות את צבא ארם, שנלכד בתוך שומרון באמצעים נבואיים, שהפעיל עליהם אלישע. לשאלת מלך ישראל: "האכה אכה אבי?" השיב אלישע: "לא תכה! האשר שבית בחורב ובקשתך אתה מכה! שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדוניהם!" וכן עשה להם המלך⁹².

ואגב, אלישע התייחד בכמה דברים מיתר נביאי ישראל. הוא לא רק הוכיח את המלכים על מעשיהם הרעים⁹³. הוא גם עזר להם בשעות מצוקה. כגון: המעשה שסופר לעיל התחיל בזה, שאלישע היה מגלה למלך ישראל את כל המארבים, ששמו הארמים לישראל. פעם אחרת הציל את שומרון מרעב כבד ששרר בה מחמת המצור, ששם עליה בן הדד מלך ארם⁹⁴ ועוד. וכל אלה מלבד העזרה והישועה שהושיט לאנשים בודדים רבים. שמו של אלישע נתפרסם מאוד לטובה בארץ ובח"ל, עד ש"נעמן שר צבא ארם" שנצטרע, הלך אליו לבקש שירפאנו מצרעתו וכששמע בקולו נתרפא והתגייר⁹⁵. יתר מזה, מקרה יחיד במינו קרה לאלישע, שנשלח עי"י ה' לדמשק להמליך את חזאל למלך על ארם במקום בן הדד⁹⁶.

פעילות הנביאים בעידן מלכי יהודה

הכוונה למלכים שמלכו ביהודה מימי רחבעם בן שלמה ועד צדקיהו, אחרון מלכי יהודה, בתקופה שנמשכה כשלוש מאות וחמישים שנה⁹⁷. ואם כי עידן זה ארוך בכמאה וארבעים שנה מעידן מלכי ישראל, בכל זאת מספר המלכים שעמדו בו קרוב מאוד למספר מלכי ישראל. היינו: עשרים ביהודה לעומת תשעה עשר בישראל.

ושתי סבות לדבר, התלויות אחת בשנייה. מלכי יהודה היו כולם מבית אחד, מזרע בית דוד. ואילו מלכי ישראל היו מחמישה בתים, מלבד ארבעה מלכים "בודדים", היינו: שלא זכו אפילו לבן אחד שימלוך אחריהם. ומשום כך – וזו הסיבה השנייה – הייתה המלכות

86. לפי "סדר עולם רבה", ייט "פרנס אלישע את ישראל יותר מששים שנה".

87. מל"ב, ג', ד-כז; ה', א-ח; ו', ח-ז, כ.

88. שם י"ג, ד-יט.

89. שם ט', א-ו.

90. שם שם, ז-י.

91. כל הסיפור במל"א כ"א.

92. מל"ב ו', ח-כג. אגב, מעשה דומה מסופר בדה"ב כ"ח, ראה שם.

93. כגון: תוכחתו ליהורם בן אחאב (מל"ב ג', יג) ועוד.

94. שם ו', כד – ז, כח.

95. שם ה', א-כ.

96. שם ח', ז-טו.

97. מספר זה הוא לפי התאריכים ההיסטוריים. לפי חז"ל ו"סדר עולם", תקופה זו נמשכה כ-20-30 שנה יותר. כידוע, החשבונות מסובכים, ואכמ"ל.

ביהודה **יציבה יותר** מזו שבשאר ישראל. אם כי גם היא ידעה כמה משברים כגון: בימי עתליה ויואש⁹⁸, בימי יואש ואמציה⁹⁹ ועוד, ואין זה מענייננו כאן. מספר הנביאים הנזכרים בספר מלכים, כמי שפעלו באותו עידן, קטן יותר ממספר הנזכרים בו כמי שפעלו בממלכת ישראל. והסיבה לכך, שבממלכת יהודה היו כמה מלכים, שהספר מעיד עליהם ש"עשו הישר בעיני ה'" כגון: אסא¹⁰⁰, יהושפט¹⁰¹, חזקיהו ויאשיהו ועוד. ובכל זאת הייתה גם בעידן זה פעילות הנביאים גדולה וניכרת, ובייחוד בסופו של העידן, כפי שנראה להלן.

ספר מלכים מזכיר אמנם רק חמישה נביאים, שפעלו בעידן זה, והם: **"שמעיה איש האלוקים, שאסר על רחבעם להלחם בישראל"**¹⁰²; **ישעיהו, ששותף ע"י חזקיהו בצרת סנחריב**¹⁰³ ובצרת מחלתו¹⁰⁴; ומאידך, הוכיח קשות את חזקיהו על שכרת ברית עם בראדך (הוא מראדך בישעיי) מלך בבל¹⁰⁵; **עבדיו הנביאים** (סתם) נזכרים פעמיים: בפעם ראשונה הכוונה לאלה שהוכיחו את מנשה על תועבותיו¹⁰⁶ ופעם שנייה, כשמדובר על גורלו של יהויקים בן יאשיהו¹⁰⁷; לבסוף, נזכרת **חולדה הנביאה, שאלה שלח יאשיהו לדרוש את ה'**, אחר שנמצא ספר התורה וקראו באזניו את הכתוב בו¹⁰⁸.

ברם, בעל ספר דבה"י מוסיף עליהם עוד **שבעה נביאים, שפעלו בימי מלכים שונים וביניהם גם כאלה הנחשבים בעיני בעל ספר מלכים כמי "שעשו הישר בעיני ה'"**, כגון: **עזריה בן עוזד, שניבא בימי אסא**¹⁰⁹; **יהוא בן חנני החוזה, יחזיאל בן זכריהו... ואליעזר בן דודנהו, שפעלו בימי יהושפט**¹¹⁰ ועוד¹¹¹. ועליהם יש להוסיף עוד את שלושת הנביאים – הושע, עמוס ומיכה – שלפי חז"ל¹¹² "נתנבאו בפרק אחד" עם ישעיהו; וכולם נתנבאו, אם מעט ואם הרבה, גם על יהודה. (הושע ועמוס – רוב נבואותיהם על ישראל ומיעוטן על יהודה, וההפך נבואות ישעיהו ומיכה).

98. מלי"ב י"א ובמקבילה דה"י"ב כ"ב, י-כ"ג, כא.
99. מלי"ב י"ב, כ-כב ובמקבילה דה"י"ב כ"ד, כה-כ"ה, ד.
100. מלי"א ט"ו, ט-יד.
101. שם כ"ב, מא-מג.
102. מלי"א י"ב, כא-כד ובמקבילה דה"י"ב י"א, א-ד.
103. מלי"א י"ט; ישעיהו ל"ז ובצורה מקוצרת מאד דה"י"ב ל"ב, כ (רק פסוק אחד).
104. מלי"ב כ, א-יא; ישעיי ל"ח, א-ח; בדה"י"ב נזכר עניין מחלתו (שם ל"ב, כד), אך לא חלקו של ישעיי בתפילה וברפואה.
105. מלי"ב כ, יב-כא; ישעיי ל"ט. בדבה"י"ב לא נזכר כל העניין, פרט לרמז קל: "ורבים מביאים מנחה לה' לירושלים ומגדנות לחזקיהו מלך יהודה" (שם ל"ב, כג).
106. רשי"י למקום מזהה אותם, בעקבות "סדר עולם רבה", עם נחום וחבקוק (סעי' מזכיר גם את יואל) וכן הרד"ק. במקבילה שבדבה"י"ב ל"ג, י נאמר ביטוי אחר: "וזכר ה' אל מנשה ואל עמו"; אך ברור לכל המפרשים, שהכוונה באמצעות נביא או נביאים. ואכן, הם נזכרים – שם, יח – בסיכום: "ויותר דברי מנשה... ודברי החוזים המדברים אליו בשם ה'".
107. זה נזכר רק במלי"ב, כ"ד, ב.
108. שם כ"ב, ט-כ ובמקבילה דה"י"ב ל"ד, יד-כח.
109. דה"י"ב ט"ו, א.
110. שם י"ט, ב-ג; כ, יד-יח, לו.
111. שלים אפוא את רשימת הנביאים הנוספים בדה"י בשלושה הבאים: (1) מסופר שם (כ"ד, יז-יט), "שאחר מות יהוידע (זה הכה"ג שהיה בימי יואש) שבו שרי יהודה והעם לעשות הרע בעיני ה' וישלח בהם נביאים להשיבם אל ה'", ולפי חז"ל היו אלה אלישע ויונה. (2) ומיד להלן (שם שם, כ-כב) מסופר ש"ירוח ה' לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן והוא עמד להוכיחם... (3) איש האלקים הוכיח את המלך אמציה על ששכר מצבא ישראל (שם כ"ה, ז-ט) ולפי חז"ל (מגילה י, ע"ב) היה זה אמוץ, אביו של ישעיהו ואחיו של אמציה. להלן (שם שם, טו) הוא נקרא "נביא", סתם, ולפי "דעת מקרא" הוא אותו אמוץ.
112. מסכת פסחים פ"ז, ע"א וזה בהתאם לכתובות שבראשי ספריהם.

לבסוף, יש להוסיף עליהם את ירמיהו¹¹² ואולי אפילו את יחזקאל. שהרי יחזקאל התחיל להנבא, לפי הכתובת שבראש ספרו, "בשנה החמישית לגלות יויכין" וניבא את כל נבואות החורבן (פרי א-כ"ד) בשבע השנים שלפני החורבן. ומסתבר, שגם את רוב נבואותיו על הגוים (פרי כ"ה-ל"ב) ניבא לפני החורבן; שכן ארבעה¹¹³ משבעה התאריכים הנזכרים בהן הן מלפני החורבן¹¹⁴.

כן יש להוסיף עליהם לפחות שניים מנביאי "יתרי עשר": את צפניה, שעליו נאמר בראש ספרו שניבא "בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה"; ואת עזבדיה, שהיה בן דורם של ירמיהו ויחזקאל ("ידעת מקרא").

יוצא אפוא, שמספרם הכללי של הנביאים, שפעלו בעידן מלכי יהודה, הוא לפחות תשעה עשר; והוא רק אחד פחות ממספר המלכים שמלכו באותו עידן; ואם כי כמה קבוצות של נביאים פעלו "בפרק אחד", כגון: הושע, עמוס, מיכה וישעיהו; ירמיהו, חולדה וצפניה; הרי מאידך, כמה מהם פעלו בימי כמה מלכים, כגון שלושה מארבעת הראשונים, שפעלו "בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו"; וכן פעל ירמיהו בימי יאשיהו, יהויקים וצדקיהו. לפי זה רשאים אנו להניח, שפעילות הנביאים הייתה רצופה, או כמעט רצופה, גם בכל העידן הזה של מלכי יהודה.

השפעת הנביאים על המלכים

ידוע שרובם ככולם של מלכי הקדם, הן של האומות הגדולות, כאשר בבל ומצרים, והן של האומות הקטנות, כארם פלשת ואדום – כולם היו רודנים עריצים, מדכאי עמם, כובשי ארצות לא להם ומשתעבדים ביושביהן; חיים חיי אישות מופקרים ומושחתים; חושבים עצמם לאלוהים ודורשים לעבדם עבודת אלוהים¹¹⁵. ואילו ארבעים ושניים המלכים שמלכו בישראל בתקופת המלוכה, המאוחדת והמפולגת, ונאמר ברובם "שעשו הרע בעיני ה' – איש מהם לא הגיע לשפל הדתי, המוסרי והחברתי כמלכי אומות העולם. הם שמרו, בדרך כלל, על צלם אנוש שבהם, ללא רודנות וללא ראיית עצמם כאלהים; פרט לכמה יוצאים מן הכלל המורים על הכלל. ולא עוד אלא שהם נתפרסמו אצל העמים השכנים כ"מלכי חסד"¹¹⁶.

מאליה נשאלת השאלה: מה גרם להבדל הגדול הזה באופי ובהתנהגות בין מלכי ישראל לבין מלכי אומות העולם? התשובה טמונה לדעתי בתופעה המיוחדת בישראל – הפעילות הרבה והרצופה של נביאים בכל תקופת המלכות, כפי שהוכחתי בפרקים הקודמים. השפעת הנביאים על המלכים הייתה גדולה. הם שמשו מעין פְּלָמִים ליצריהם ולתאוותיהם. הייתה למלכים איזו יראת כבוד כלפי הנביאים ורתיעה פנימית מפניהם; עד

112. ומופלא לא מעט שאין ספר מלכים מזכיר בכלל את הנביא ירמיהו, שפעל רבות במשך ארבעים השנים, שלפני חורבן הבית, וכמה שנים אחריו.

113. ואלה המקומות בהם נזכרים אותם התאריכים בספרו: כ"ו, א; כ"ט, א; ל', כ; ל"א, א.
114. ואם תאמר: הרי את כל נבואותיו (הנמצאות בסי יחזקאל) ניבא יחזקאל בבבל ולא בא"י! יש לומר, שכשם שירמיה מצא דרך כיצד לשלוח כמה מנבואותיו לגלות יויכין שבבבל (כמפורש ביחס לנבואה שבפרק כ"ט וביחס לזו שב"ני"א, נט-סד); כך יש להניח, שחלק מנבואות יחזי הגיעו גם לא"י.

115. ראה תיאורים מפורטים של כמה מן המלכים הללו בנבואות ישעיהו פרק י"ד על מלך בבל ובנבואות יחזי פרק כ"ח על "ניד צור" ובפרקים כ"ט, ל"א, ל"ב – על פרעה מלך מצרים.

116. מל"א כ', לא.

שגם כאשר הללו ביקרו קשות את מעשיהם הרעים והטיחו בפניהם דברים קשים, לא נקטו באמצעי עונשין כלפיהם. הדוגמאות רבות והרי אחדות מהן לקמן:
 כשאמר שמואל הנביא לשאול, בחטאו בעמלק, "קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך"¹¹⁷, השיב שאול בהודאה מאולצת על חטאו **ובקש משמואל: "עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחוויתי לה' אלקיך"**¹¹⁸!
 כשחטא דוד בבת שבע ונתן הנביא בחר להוכיחו, משום מה, באמצעות משל איש עשיר שגזל את כבשת הרש; ודוד, שלא ראה בתחילה שהדברים מכוונים אליו, חרץ את דינו של העשיר "כי בן מות האיש העושה זאת"; ונתן הטיח בפני דוד את שתי המלים הבוטות "אתה האיש", והוסיף לפרט את קשי חטאיו לה' ולאנשים ואת העונשים הכבדים שיבואו עליו ועל ביתו בגללם – מה הייתה התגובה של דוד, ואף היא בשתי מלים, שאומרות הרבה: "חטאתי לה"¹¹⁹.

ואם שתי הדוגמאות הקודמות עוסקות במלכים צדיקים יחסית, הרי מעשה **באחאב** מלך ישראל, שספר מלכים מעריך אותו כמי "שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו... ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידונים וילך ויעבוד את הבעל"¹²⁰; והנה כשאחאב זה חמד את כרמו של נבות היזרעאלי, שעמד אצל היכלו ביזרעאל; וזה סרב לתיתו לו בכל מחיר, כי זה היה "נחלת אבותיו"; אז באה אשתו איזבל לעזרתו: בביום משפט-משפח נגד נבות נידון זה לסקילה ואחר ההוצאה לפועל אמרה לאחאב, שהוא כבר יכול לרשת את הכרם. וכשירד אחאב לרשת את הכרם – בא לקראתו אליהו הנביא, בשליחות ה', ואמר לו: "הרצחת וגם ירשת"? והוסיף דברים קשים על גורלו ועל גורל אשתו. והכתוב מספר: "כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט..."¹²¹. זו הייתה התגובה של אותו מלך רשע ומרושע!

כאמור, היו גם מקרים בודדים יוצאים מן הכלל של תגובה קשה ואכזרית מצד מלכים נגד נביאים. במקרא ידועים שלושה מקרים כאלה כדלקמן:

1) יהויקים, שהרג את **אוריה מן שמעיה** על שניבא רעות על ירושלים ועל הארץ כולה¹²².

2) יואש מלך יהודה, שציווה להרוג את זכריה בן יהוידע הכהן על שהוכיח את העם והשרים על הסטייה הרבה שעשו: "עזבו את ה' ויעבדו את האשרים ואת העצבים"¹²³.

3) צדקיהו, אחרון מלכי יהודה, שמסר את ירמיהו בידי השרים לעשות בו כטוב בעיניהם. והם השליכוהו לבור טיט על אשר בעצם ימי המצור של הכשדים על ירושלים יעץ ירמיהו לנצורים לנפול לידי הכשדים "והייתה להם נפשם לשלל". והודות ל"עבד מלך הכוש" הועלה ירמיהו מן הבור בפקודת המלך צדקיהו וניצל ממיתה¹²⁴.

117. שמו"א ט"ו, כח.

118. שם שם, ל.

119. שמו"ב י"ב, א-ג.

120. מל"א ט"ז, ל-לג.

121. שם פרק כ"א.

122. ירמ"י כ"ו, כ-כג. יהויקים זה אחד המלכים הרעים ביותר במלכי יהודה ו"זכה" לביקורת קשה מצד ירמיהו, כנאמר בספרו כ"ב, יג-ט.

123. דה"ב כ"ד, ז-כב.

124. ירמ"י ל"ח, א-ג. בעצם, היה יחסו של צדקיהו לירמ"י יחס של אימון, כבוד והערכה; אלא שבשל אופיו החלש ירא צדקיהו מן השרים ומסר את ירמיהו בידם.

חז"ל מוסיפים מקרה רביעי: **מנשה**, שהרג את ישעיהו¹²⁵. שלושה-ארבעה מלכים אלה מהווים פחות מעשרה אחוזים מכלל המלכים – כאמור, ארבעים ושניים – שעמדו בישראל בתקופת המלוכה. שלושה מן הארבעה – אחאב, יהויקים ומנשה – הם הגרועים מכולם: על שניים מהם – אחאב ומנשה – אמרו חז"ל, שאין להם חלק לעולם הבא¹²⁶ ומנשה הוא המלך, שלפי ספר מלכים (ב, כ"ד, ג-ד), שבגלל חטאותיו גזר ה' "להסיר את יהודה מעל פניו" ולהחריב את ירושלים ואת בית המקדש.

מכאן, שלמעלה מ-90% של המלכים התייחסו, כאמור, ביראת כבוד כלפי הנביאים ולא נגעו בהם לרעה. מסתבר, שגם יחסם לעמם היה, בדרך כלל, נוח ותוך ריסון עצמי. על כל פנים, איש מהם לא הגיע, משום בחינה, לשפל המדרגה, שעליה עמדו רובם ככולם של מלכי הגוים בזמנם. וכל זאת, הודות לפעולה האינטנסיבית שפעלו הנביאים בכל תקופת המלוכה וכמה מאות שנים לפניו; פעולה שרישומה ניכר במידה לא מעטה בימיהם; אך במידה הרבה יותר גדולה אחריהם, מראשית בית שני ואילך¹²⁷.

125. ראה מסכת יבמות מ"ט, ע"ב. לא לקחתי בחשבון את איזבל אשת אחאב, שהכריזה את נביאי ה' (ככתוב במל"א י"ח, ד והשווה לזה שם י"ט, י, יד); שכן מעיד עליה הכתוב, שהייתה "בת אתבעל מלך צידוניים" ומסתבר, שהיא נשארה נאמנה ל"בעל" ולעבודתו גם אחר נישואיה לאחאב; ולא עוד אלא שהשפיעה עליו, שגם הוא יעבוד לבעל ויפיץ את עבודתו בישראל.

126. ראה משנה סנהדרין י"א, א.

127. השווה מאמרי "עם התנ"ך – אמנם כן!" שבספרי "בשבילי מקרא ורש"י" מעמ' 161 ואילך.

(המשך מאמרה של רבקה רביב מעמ' 26)

כך מצאנו גם את ריה"ל בעומק הגלות הארוכה מעמיד את יסודות האמונה היהודית על ההתגלות במעמד הר סיני ובהיסטוריה¹⁹ ומחזק בכך את לבבם של ישראל. עולה מדברינו שלנאום בפרק ד' ישנו תפקיד מרכזי בספר דברים: הן כפרק המסיים את נאום הפתיחה (ד"ר י' קיל), הן כהקדמה לנאום המצוות (רמב"ן) והן כמבשר החידוש העיקרי שהוצג בו – מצוות האמונה כבסיס למצוות המעשיות וכתמציתו הענייני והרעיוני של ספר דברים כולו (הרב י' בן-נון).

19. ראה בספר הכוזרי מאמר ראשון סעיף פז לפיו האמונה היהודית מבוססת בעיקר על ההתגלות בהר סיני: "והנה שמע העם דבור אלקי מפורש בעשרת הדברות, שהן אמות המצוות ושרשיהן... את עשרת הדברות קיבלו המוני העם... מן היום ההוא והלאה האמין העם כי משה ע"ה יבואהו הדבור מעם האלוה". וראה ניסוח דומה בדברי רמב"ן בביאורו לדברים ד', ט.